

نقش گردشگری در اشتغالزایی

دکتر احمد تقدیسی

عضو هیئت علمی گروه جغرافیای دانشگاه اصفهان

حسینعلی کاظمی

کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری

چکیده

گردشگری صنعتی است که در حال حاضر سهم بزرگی از فعالیت‌های اقتصادی جهان را به خود اختصاص می‌دهد. این صنعت، علاوه بر درآمدزایی، صنعتی است اشتغال‌زاکه در سال ۲۰۱۰، چهل و سه درصد از اشتغال جهان و ناده سال آینده حدود ۲۲۰ میلیون فرصت شغلی برای کشورهای مختلف جهان فراهم خواهد ساخت.

مقدمه

صنعت گردشگری بدون شک نقش مهمی در تماس‌های فرهنگی و فرار از زندگی یکنواخت روزانه دارد. این صنعت به دلایلی همچون افزایش درآمد، افزایش اوقات فراغت، افزایش طول عمر پس از سال‌های بازنشستگی و گسترش وسایل ارتباطی بین‌المللی بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. (کهرم، ۳، ۱۳۷۵)

علاوه بر ایجاد تماس‌ها و ارتباطات فرهنگی، امروزه از صنعت گردشگری به عنوان یک ابزار قوی جهت افزایش درآمد، ایجاد اشتغال و فقرزدایی نام برده می‌شود. از طرف دیگر افزایش ورود گردشگران خارجی (۱) به کشور موجب تقویت گردشگری داخلی و کاهش سفر به خارج از کشور و در نتیجه جلوگیری از خروج ارز می‌گردد. برپایه آمارهای اعلام شده سفر و جهانگردی ۱۲/۶ درصد از کل صادرات کشورهای جهان یعنی ۹۸۴/۱ میلیارد دلار سال ۲۰۰۰ را به خود اختصاص داده و این رقم در سال ۲۰۱۰ به ۲۰۹۸/۲ میلیارد دلار یا ۱۲/۸ درصد از کل صادرات افزایش یابد. (بازار کار، آبان ماه، ۱۳۸۳، ۸)

امروزه در همه کشورهای جهان به ویژه کشورهای در حال توسعه به لحاظ افزایش بیش از حد جمعیت، بالا بودن میزان مهاجرت روستائیان به شهرها و ناتوانی بازار کار در جذب نیروی انسانی با معضل بیکاری مواجه‌اند. سازمان ملل در گزارشی تعداد بیکاران را در جهان ۱۸۶ میلیون نفر اعلام کرد و این در حالی است که در ۱۰ سال آینده صنعت جهانگردی حدود ۲۲۰ میلیون فرصت شغلی برای کشورهای مختلف فراهم می‌کند. (بازار کار، اردیبهشت ماه ۱۶، ۸۴). توجه کشورهای جهان به ویژه کشورهای در حال توسعه به گردشگری و توسعه آن می‌تواند منجر به بهبود وضعیت اقتصاد و اشتغال این کشورها گردد.

وضعیت گردشگری در جهان

یکی از منابع عمده ایجاد درآمد و رهایی از مشکلات مربوط به محدودیت منابع درآمد ملی از صحنه بین‌المللی صنعت گردشگری است که در سال‌های اخیر توانسته به عنوان منبع درآمد عظیمی برای بسیاری از کشورهای جهان گردد. حتی آمریکا که دارای منابع طبیعی سرشار از صنایع

جوان و تکنولوژی پیشرفته‌ای است، صنعت گردشگری از بسیاری از صنایع دیگر سودمندتر، اشتغالزاتر و برای اقتصاد جامعه مفیدتر است. (لطفی، ۱۳۸۰، ۱۷۳)

آمریکا در سال ۲۰۰۱ بیشترین درآمد ارزی را از صنعت گردشگری داشته است و ۴۵ میلیون و پانصد هزار نفر گردشگر یعنی معادل ۸۰/۷ میلیارد یورو وارد آمریکا گردیده است. (مهدی زاده، ۲۱، ۱۳۸۲)

بنابر گزارش‌های موجود درآمد کشور فرانسه از این صنعت بیش از یکصد میلیارد دلار بوده است. در کشور اسپانیا نیز درآمد سالانه حاصل از گردشگری بیش از درآمد نفتی کشورهای حوزه خلیج فارس می‌باشد. کشور ایتالیا نیز به خاطر وجود گنجینه‌های هنری و طبیعی و ساختارهای مناسب برای جذب هر چه بیش‌تر گردشگر توانسته است ۳۸ میلیون گردشگر خارجی را در سال ۲۰۰۲ جذب کند. (بازار کار، مهر ۱۳۸۲، ۹) سرمایه‌گذاری‌های عظیم و برنامه ریزی‌های دقیق در توسعه گردشگری و جذب گردشگران نهادر کشورهای صنعتی نمی‌باشد بلکه برخی از کشورهای در حال توسعه نیز برنامه ریزی‌های زیادی در این زمینه انجام داده‌اند که می‌توان به کشور کویت اشاره کرد. این کشور، جذب گردشگر را در رأس برنامه‌های خود قرار داده و مسئولین انتظار دارند تا سال ۲۰۲۴ میلادی میهمان‌دار ۲۰ میلیون گردشگر باشند و از این راه درآمدی برابر ۳۰ میلیارد دلار را تنها از طریق این صنعت به دست آورند. (روزنامه ایران، ۲۲، ۱۳۸۴)

وضعیت گردشگری در ایران

صنعت گردشگری رسماً از ۶۰ سال گذشته به منظور شناساندن مفاخر ایران و تمدن کهن کشور شروع به فعالیت نمود و برای اولین بار در سال ۱۳۱۴ اداره‌ای در وزارت کشور به نام اداره امور جهانگردی تأسیس شد. فعالیت این اداره محدود به چاپ نشریات به منظور راهنمایی توریست‌ها و معرفی ایران از نظر جغرافیایی، سیاسی و اجتماعی بود. در سال ۱۳۴۰ شورای عالی جهانگردی تشکیل گردید و در سال ۱۳۵۸ سازمان مراکز ایران گردی و جهانگردی شروع به فعالیت نمود. در کل سال‌های اخیر معاونت سیاحتی و زیارتی وزارت ارشاد انجام کلیه فعالیت‌های صنعت گردشگری را در سطح کشور به عهده داشته است. (جمشیدنیا، ۴، ۱۳۸۰)

به طور کلی ایران از نظر منابع طبیعی و جاذبه‌های گردشگری جزء یکی از ده کشور اول جهان است اما روند ورود جهانگردان در کشور بسیار کند بوده است به طوری که در سال ۱۳۶۵ حدود ۸۶ هزار نفر، ۱۳۷۶ حدود ۷۶۴ هزار نفر و در سال ۱۳۸۲ حدود دو میلیون نفر جهانگرد به کشور وارد گردیده‌اند. درآمد حاصل از گردشگری در مورد ایران چنان اندک است که

فاکتورهای مؤثر در رشد صنعت گردشگری

افزایش ورود گردشگران خارجی به کشور با تجهیز و گسترش برخی از امکانات رابطه مستقیمی دارد. گسترش امکانات رفاهی و زیربنایی، بهبود بهداشت، بهبود خطوط ارتباطی از جمله فعالیت‌هایی است که به بهبود وضعیت گردشگری کمک می‌کند. ایجاد مراکز رفاهی و هتل‌ها یکی از زمینه‌های مناسب و ضروری برای توسعه صنعت گردشگری و جذب گردشگران می‌باشد. با آن که سرمایه‌گذاری در هتل‌داری نوعی سرمایه‌گذاری تخصصی به شمار می‌ورد با این وجود گردشگری فرآیندی است که سایر بخش‌های اقتصادی کشور را فعال می‌کند. (Foster, 1962, 48)

آقای ایران‌پور^(۳) از اسکان، پذیرایی، حمل و نقل، و نیز رسانه‌ها جهت بازاریابی به عنوان چهار بخش صنعت گردشگری یاد می‌کند و بیان می‌کند، هنگامی که بین این چهار بخش یک رابطه منطقی ایجاد گردد صنعت گردشگری در هر کشور شروع به رشد می‌نماید. وی صنعت گردشگری را در یک صنعت فرابخشی با فرصت‌های شغلی بی‌شمار تعریف می‌کند. (دادگر، ۱۳۸۲، ۶)

از نظر برخی از کارشناسان نیز معرفی مکان‌های توریستی اولین گام در جذب گردشگر می‌باشد. آقای سودیپ^(۴) حدود ۱۷ سال قبل از ایران دیدن کرده و جاذبه‌های گردشگری ایران را بسیار متنوع دانسته و معتقد است که تلاشی جدی از طرف مسئولین برای شناساندن جاذبه تاریخی ایران صورت نگرفته و بسیاری از خارجی‌ان از آثار باستانی ایران اطلاعی ندارند. کشورهای صنعتی با برنامه‌ریزی‌های دقیق و کارشناسی و بسترسازی در این زمینه به موفقیت‌های زیادی دست یافته‌اند به طوری که کشور ایتالیا با حمل و نقل وسیع و آسان، ارائه خدمات مختلف به همراه رفتار مناسب فرهنگی و امنیت لازم توانسته امکان رشد و گسترش این صنعت را در کشور فراهم آورد و یکی از کشورهای موفق در زمینه گردشگری جهان به شمار آید. به طور کلی عوامل زیادی وجود دارد که در پیشرفت صنعت گردشگری تأثیر دارد. از جمله می‌توان به مواردی همچون امنیت کافی برای گردشگران، وجود امکانات رفاهی و اقامتی مناسب^(۵)، وجود جاده‌های وسیع و استاندارد بودن آنها، وجود خدمات بهداشتی در مراکز اقامتی و مراکز بین جاده‌ها، وجود قوانین مناسب برای ورود و خروج گردشگران، انجام تبلیغات گسترده برای آشنایی گردشگران با جاذبه‌های توریستی، برخورد رفتارهای فرهنگی و ایجاد یک وزارتخانه برای هماهنگی در زمینه‌های گردشگری و جلوگیری از فعالیت‌های موازی سازمان‌های مختلف، اشاره کرد.

نقش گردشگری در اشتغال

امروزه صنعت گردشگری به عنوان بزرگ‌ترین و متنوع‌ترین صنعت و منبع اصلی اشتغال و رشد و توسعه اقتصادی کشورها محسوب می‌گردد. (جدول شماره ۳) جهانگردی به صورت یک بخش اقتصادی فعال می‌تواند از عامل کار بیشتر از سایر عوامل تولید استفاده کند و موجب بالا بردن سطح اشتغال گردد. (Redfoot, 1984, 291)

نمی‌تواند آثار محسوسی بر توسعه و رشد اقتصاد داشته باشد به طوری که در سال ۱۳۷۹، ۸۶۳ میلیون دلار میزان درآمد حاصل از گردشگری در کشور بوده است. (جدول شماره ۱ و ۲) نکته قابل ذکر دیگر این است که مقوله گردشگری خارجی با گردشگری داخلی مرتبط است. در حال حاضر میزان سفرهای داخلی کشور در هر سال رقم قابل ملاحظه‌ای است که از این میزان، سفرهای زیادی به صورت زیارتی و به قصد رفتن به مشهد مقدس انجام می‌پذیرد، اما عمده این سفرها سازماندهی نشده و منطبق بر اصول جهانگردی نمی‌باشند و مراکز اقامتی برخی از ایام سال دچار ازدحام و برخی از ایام سال دچار رکود می‌باشند.

جدول ۱: تعداد جهانگردان وارد شده به کشور

سال	تعداد جهانگرد (هزار نفر)
۱۳۶۵	۸۶
۱۳۷۴	۴۸۹
۱۳۷۶	۷۶۴
۱۳۷۸	۱۳۲۱
۱۳۸۲	۲۰۰۰

مأخذ: محمودیان، سید محمود، مروری کوتاه بر روند جهانگردی ایران، فصلنامه علمی تحقیقاتی چشم انداز زنده رود، نشریه گروه آموزشی جغرافیای ناحیه ۱۲ اصفهان، سال هفتم، شماره ۱۷ بهار ۱۳۸۴، ۱۷.

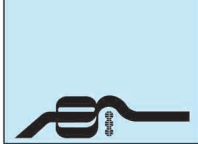
جدول ۲: میزان درآمد حاصل از گردشگری در کشور

سال	میزان درآمد (میلیون دلار)
۱۳۷۲	۱۳۱
۱۳۷۳	۱۵۳
۱۳۷۴	۱۶۰
۱۳۷۹	۸۶۳

مأخذ: محمودیان، مروری کوتاه بر روند جهانگردی در ایران، فصلنامه علمی - تحقیقاتی چشم انداز زنده رود، نشریه گروه آموزشی ناحیه ۱۲ اصفهان، سال هفتم، شماره ۱۷ بهار ۱۳۸۴، ۱۷.

به طور کلی در کشور ما تنگناها و کاستی‌های زیادی در راه پیشرفت گردشگری وجود دارد که به برخی از آنها اشاره می‌گردد.

عدم تأمین امنیت کافی برای گردشگران، وجود تنگناهای فرهنگی، کمبود امکانات رفاهی و اقامتی، عدم وجود جاده‌های گسترده و استاندارد، فقدان امکانات لازم برای استفاده کارتهای اعتباری بین‌المللی^(۲)، نبودن نظارت کافی بر عملکرد هتل‌ها، ارائه خدمات بهداشتی ضعیف در مراکز اقامتی و مراکز بین جاده‌ها، نا آشنایی رانندگان با زبان‌های خارجی به ویژه زبان انگلیسی، وجود قوانین دست و پاگیر و عدم تبلیغات مناسب، از جمله کاستی‌ها و موانعی است که منجر به عدم استقبال کافی گردشگران خارجی از کشور ما گردیده که بایستی مسئولین با توجه به غنی بودن جاذبه‌ها و مراکز تاریخی کشورمان و با استفاده از تجارب کارشناسان، راهکارهای عملی و علمی برای کاهش موانع و پیشرفت گردشگری در کشور ارائه کنند.

سال آینده حدود ۲۲۹ میلیون فرصت شغلی برای کشورهای مختلف جهان فراهم می‌سازد. (بازارکار، ۸۴، همان مأخذ)

کشورهای صنعتی با برنامه‌ریزی‌های دقیق و انجام فعالیت‌های فراوان توانسته‌اند در زمینه گردشگری موفق بوده و موجب تنوع درآمد و کاهش ناهماهنگی در اقتصاد و ایجاد عدالت اجتماعی گردند، اما وضعیت در کشورهای در حال توسعه متفاوت است. در کشورهای در حال توسعه علی‌رغم وجود معضلاتی همچون فقر، مهاجرت‌های وسیع، بیکاری و غیره هنوز گردشگری نتوانسته جایگاه ویژه خود را پیدا کند. درآمدهای حاصل از آن به عنوان یک بخش جداگانه در نظر گرفته نمی‌شود و زیر مجموعه بخش خدمات است. امروزه صنعت گردشگری به عنوان مهمترین بخش صنایع خدماتی می‌تواند در توسعه اقتصادی جامعه تأثیر داشته باشد و با ایجاد شغل‌های که به طور مستقیم و یا غیر مستقیم با آن در ارتباط است در کاهش نرخ بیکاری نقش بسزایی داشته باشد. برخی از کارشناسان اقتصادی معتقدند که یکی از عوامل اقتصادی عدم توجه به گسترش گردشگری در کشور اتکاء به درآمد نفت است که برای آینده جامعه ما بسیار خطرناک می‌باشد. لزوم توجه به دیگر منابع درآمدزا در آینده کاملاً ضروری است که در این میان صنعت گردشگری از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. در خاتمه راهکارهایی برای بهبود وضعیت گردشگری در کشور ارائه می‌گردد:

- ۱- حضور فعال ایران در نمایشگاه‌های بین‌المللی که به نمایش جاذبه‌های توریستی خود می‌پردازند.
- ۲- ایجاد هماهنگی کامل بین سازمان‌های فعال در زمینه گردشگری و ایجاد وزارتخانه‌ای مستقل برای تقویت گردشگری.
- ۳- آموزش نیروی انسانی به منظور تأمین کادر ماهر گردشگری.
- ۴- توجه بیشتر به بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری و ارائه خدمات در زمینه‌های گوناگون گردشگری.
- ۵- افزایش کمی و کیفی امکانات اقامتی، رفاهی و تفریحی برای جذب گردشگران.
- ۶- گسترش راه‌های ارتباطی و مخابراتی برای رفاه گردشگران.
- ۷- حذف قوانین دست و پاگیر برای ورود و خروج گردشگران.
- ۸- انجام تبلیغات گسترده از طریق رسانه‌ها به ویژه افزایش تبلیغات اینترنتی و الکترونیکی.
- ۹- استفاده هرچه بیشتر مسئولین از تجارب و نظارت کارشناسان و اساتید دانشگاه برای بهبود وضعیت گردشگری.
- ۱۰- رفع یا کاهش تنگناهای فرهنگی در پذیرش گردشگران و برخورد مناسب با آنها.
- ۱۱- توجه و اهمیت دادن به همراه ابعاد گردشگری همچون اکوتوریسم^(۷)، توریسم درمانی^(۸)، توریسم روستایی^(۹) و توریسم کوچ‌نشینی^(۱۰) که امروزه در جهان از اهمیت زیادی برخوردار است.
- ۱۲- ایجاد و گسترش جشنواره‌های ملی همچون جشنواره ده روزه گل و گلاب‌کاشان^(۱۱).
- ۱۳- توجه بیشتر به مقوله گردشگری داخلی، زیرا بدون گردشگری داخلی،

به لحاظ نقش و اهمیت گردشگری در کاهش بیکاری و فقر، دبیرکل سازمان جهانی جهانگردی ملی پیامی به مناسبت ۲۷ سپتامبر، روز جهانی جهانگردی، جهانگردی را نیروی کار و مؤثر در کاهش فقر، اشتغال زایی و برقراری عدالت اجتماعی خواند. (بازارکار مهر ۱۳۸۲)

در کشور ما بخش گردشگری بعد از بخش‌های کشاورزی، صنایع غذایی و ساختمان مهمترین بخش از لحاظ ضریب اشتغال قرار دارد. به ازاء هر ورود هر جهانگرد، ۸ شغل شامل سه شغل مستقیم در هتل‌ها، آژانس‌ها و سرویس‌های میان راهی و ۵ شغل غیر مستقیم رانندگی، خدمات فرودگاهی، صنایع دستی، پشتیبانی و خدمات بهداشتی ایجاد خواهد شد. (نسل فردا، اسفند ۷۹، ۴)

طبق برنامه سوم توسعه نیز بایستی کل سالهای ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۳، ۱۳/۶ میلیون جهانگرد به کشور وارد گردیده باشند و در مجموع بیش از ۳۵۵ هزار فرصت جدید شغلی ایجاد شده باشد در حالی که بررسی‌ها نشان می‌دهد میزان تحقق اهداف اشتغال زایی این بخش در برنامه سوم توسعه بسیار پایین‌تر از پیش بینی‌ها بوده و در مجموع ۳۷ هزار فرصت شغلی ایجاد شده که بیانگر تحقق ۱۳ درصدی اهداف برنامه سوم توسعه می‌باشد. (خسروآبادی، ۲۸۲)

با توجه به میزان بالای شغل‌ها در بخش خدمات نسبت به دیگر بخش‌های اقتصادی و ماهیت گردشگری که ارتباط مستقیمی با خدمات رسانی به گردشگران دارد، لزوم توجه بیشتر به این صنعت برای بهبود وضعیت اقتصادی و رفع مشکل بیکاری احساس می‌گردد.

جدول ۳: میزان اشتغال در صنعت جهانگردی در جهان

سال	اشتغال زایی مستقیم (درصد)	اشتغال زایی غیر مستقیم (درصد)	جمع
۱۹۹۱	۴/۹	۵/۳	۱۰/۲
۱۹۹۴	۵/۱	۵/۵	۱۰/۶
۲۰۰۵	۵/۴	۵/۹	۱۱/۳

مأخذ: چاک، وای، گی با همکاری ادار دوفایو سولا، جهانگردی در چشم انداز جامع، ترجمه پارسائیان، علی، اعرابی، سیدمحمد، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، چاپ دوم، ۱۳۸۲، ص ۲۶۵.

نتیجه‌گیری

امروزه صنعت گردشگری در جهان از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و تنها یک صنعت به شمار نمی‌آید بلکه از صنایع متعدد و از حجم وسیعی از فعالیت‌های مختلف اقتصادی تشکیل گردیده است که می‌توان به صنایعی همچون هتلداری، رستوران داری، امکانات اقامتی، تفریحی، حمل و نقل، داخلی و خارجی، صنایع دستی و غیره اشاره نمود. صنعت گردشگری صنعتی درآمدزا به شمار می‌آید^(۶) و علاوه بر ارزآوری، صنعتی اشتغال‌زا نیز می‌باشد و بنابر پیش بینی‌های سازمان تجارت جهانی بیش از ۴۳ درصد از اشتغال جهان را تا پایان سال ۲۰۱۰ به خود اختصاص می‌دهد و در کل ۱۰

گردشگری خارجی شکل نمی‌گیرد و گردشگری داخلی می‌تواند زیربنای گردشگری خارجی گردد.

منابع

- ۱- بابایی همتی، روشن؛ سرمایه‌ای با نام توریسم کوچ، روزنامه جام جم، پنجشنبه ۲۹ مرداد ماه ۱۳۸۳.
- ۲- جمشیدنیا، علی رضا؛ سرمایه گذاری در صنعت توریسم ضرورت اجتناب‌ناپذیر، روزنامه نسل فردا، شنبه ۲۱ مهرماه ۱۳۸۰.
- ۳- چاک، وای، گی با همکاری اداردوقایو، سولا، جهانگردی در چشم انداز جامع، ترجمه پارسائیان، علی اعرابی، سیدمحمد؛ دفتر پژوهشهای فرهنگی، چاپ دوم، ۱۳۸۲.
- ۴- خسروآبادی، غلام حسین؛ مروری بر وضعیت گردشگری کشور، روزنامه ایران، شنبه ۵ مهرماه ۱۳۸۲.
- ۵- دادگر، مسمود؛ تأمین نیروی متخصص، رونق گردشگری، روزنامه بازارکار، شنبه ۵ مهرماه ۱۳۸۲.
- ۶- ذاکری، حمید؛ اکوتوریسم پولساز و ترسناک، روزنامه همشهری، شنبه ۲۰ آبان ماه ۱۳۸۳.
- ۷- روزنامه ایران، سفر ۶ هزار گردشگر خارجی به ایران، شنبه ۱۲ اردیبهشت ماه ۱۳۸۳.
- ۸- روزنامه بازارکار، توریسم پزشکی، ظرفیتی بکر برای جذب گردشگر خارجی، شنبه ۱۵ اسفند ماه ۱۳۸۳.
- ۹- روزنامه بازار کار، جهانگردی، کاهش فقر و اشتغال، شنبه ۳۰ آبان ماه ۱۳۸۳.
- ۱۰- روزنامه بازار کار، نگاهی به توریسم، غول صنایع آینده، شنبه ۳۰ آبان ماه ۱۳۸۳.
- ۱۱- روزنامه بازار کار، گردشگری، منبع لایزال درآمد مادی و فخر فرهنگی در ایتالیا، شنبه ۱۹ مهرماه ۱۳۸۲.
- ۱۲- روزنامه بازار کار، گردشگران عربستانی سال گذشته حدود ۷ میلیارد دلار خرج کردند، شنبه ۱۷ اردیبهشت ماه ۱۳۸۴.
- ۱۳- روزنامه جام جم، تحول در صنعت گردشگری، سه شنبه ۳ خرداد ماه ۱۳۸۴.
- ۱۴- روزنامه جام جم، گردشگری در روستا، پنجشنبه ۳۰ مردادماه ۱۳۸۴.
- ۱۵- روزنامه نسل فردا، جهانگردی، صنعت اشتغال از ۱ سال سوم، سه شنبه ۱۲ اسفند ۱۳۷۹.
- ۱۶- روزنامه همشهری، تهدید را به یک موقعیت تبدیل کنیم، یکشنبه ۱۸ اردیبهشت ۱۳۸۴.
- 17- REDFOOT; Donald 1984, touristic Authenticity aouristic anyst and modlerm reality quantitative sociolqy 7.p291.
- 18- foster ceoge. 1962.teaditional cultures and impact of techno qical cheng countries masters theris-cornelli university p 48.
- ۱۹- کهرم، اسماعیل؛ اثرات فعالیت‌های جهانگردی و فراغتی بر محیط زیست، فصلنامه علمی محیط زیست، جلد هشتم، شماره چهارم، زمستان سال ۱۳۷۵.
- ۲۰- لطفی، علی رضا؛ بررسی راهکارهای ایجاد اشتغال، مجموعه مقالات بررسی راهکارهای علمی ایجاد اشتغال، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن، بهار ۱۳۸۱.
- ۲۱- محمودیان، سیدمحمد؛ مروری کوتاه بر روند جهانگردی در ایران، فصلنامه علمی-تحقیقاتی چشم‌انداز زنده رود، نشریه گروه آموزشی واحد ۲ آموزشی و پرورشی

اصفهان، سال هفتم، بهار ۱۳۸۴.

۲۲- مهدی زاده، ایمان، ایرانگردی چشم انداز گذشته و آینده، روزنامه همشهری، شنبه ۲۳ اسفند ماه ۱۳۸۲.

۲۳- مهدی تژاد، محمود؛ سقایی، محمد؛ چالشهای صنعت توریسم در ایران و راهکارهای بهبود و توسعه آن، مجله سپهر، دوره سیزدهم، شماره ۵۱، پاییز ۱۳۸۳.

پی نوشت

- ۱- توریست (گردشگر خارجی) موقت کسی است که به منظور تفریح، استراحت، گذران تعطیلات، بازدید از نقاط دیدنی، انجام امور پزشکی، درمان معالجه، ورزش، زیارت، دیدار از خانواده، مأموریت و شرکت در کنفرانس‌ها به کشوری غیر از کشور خود سفر می‌کند مشروط بر این که حداقل مدت اقامت از ۲۴ ساعت کمتر و از ۳ ماه بیشتر نبوده و کسب شغل و پیشه هم مدنظر نباشد. (مهدی تژاد، سقایی، ۴، ۱۳۸۳)
- ۲- در خرداد ماه سال جاری (۱۳۸۴) براساس یک دستورالعمل توسط دولت بانک مرکزی موظف به انجام تمهیداتی برای استفاده جهانگردان از کارت‌های اعتباری بین‌المللی گردید. (جام جم، خرداد ۱۳۸۴)
- ۳- دبیر جامعه هتل داران کشور.
- ۴- مدیر عامل آژانس جهانگردی هند.
- ۵- از ۶۱۴ هتل موجود در سال ۱۳۸۲ تنها ۷۵ هتل سه ستاره به بالا وجود داشتند و بقیه هتل‌ها یک ستاره یا دو ستاره بودند. (دادگر، همان ماخذ)
- ۶- به اعتقاد برخی از کارشناسان عامل اصلی درآمدزایی در صنعت گردشگری در همه کشورهای جهان، نیروی انسانی است. در حالی که در ایران به این موضوع توجه نمی‌شود و نیروی انسانی شاغل در هتل‌ها و مراکز رفاهی آموزش لازم را ندیده‌اند.
- ۷- جامعه بین‌المللی اکوتوریسم در سال ۱۹۹۱، اکوتوریسم را چنین معنا کرده‌اند: سفر مسؤلانه به مناطق طبیعی که محیط زیست را حفاظت و ارتقای وضع زندگی و معیشت مردم محلی را حمایت می‌کند. (ذاکری، ۲۱، ۱۳۸۲)
- ۸- یکی از شاخه‌های مهم صنعت گردشگری، توریسم درمانی است که در بسیاری از نقاط جهان مورد توجه قرار گرفته و برخی از کشورها مثل آمریکا، آلمان، ایتالیا، سوئد، فرانسه و اخیراً امارات متحده عربی با ایجاد امکانات درمانی در کنار آثار باستانی چشم اندازهای طبیعی و یا اماکن زیبای نوساز خود توانسته‌اند گردشگران خارجی را به بهانه درمان جذب کنند و سالانه در آمد قابل توجهی کسب کنند. (بازارکار، اسفند ۱۳۸۳)
- ۹- در سال‌های اخیر جهانگردی روستایی به عنوان یک پدیده قابل اعتنا در صنعت جهانگردی مطرح شده است که بایستی با در نظر گرفتن زمینه‌های مناسب و انجام کارهای تحقیقاتی صورت بگیرد. (جام جم، مرداد ۱۳۸۲)
- ۱۰- توریسم کوچ یکی از جنبه‌های گردشگری شناخته شده در جهان است که به عشایر و کوچ و کوچ نشینی مربوط می‌شود و در اصطلاح گردشگری شاخه‌ای از اکوتوریسم است که تمام متعلقات مثل دام، مرتع، فرهنگ، آداب و رسوم، سریناه و همه مناظر بکر و زیبا را در برمی‌گیرد. (بابایی همتی، ۱۲، ۱۳۸۳)
- ۱۱- جشنواره گل و گلاب کاشان با هدف ایجاد و اشتغال بیشتر در کشت و تولید گل محمدی و گلاب و گیاهان دارویی و نیز توسعه خدمات توریستی در مدت ۱۰ روز و با حضور نیم میلیون گردشگر داخلی و ۶ هزار گردشگر خارجی برگزار گردید. (روزنامه ایران، اردیبهشت ۱۳۸۳)